

ІНДИВІДУАЛЬНЕ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Постановка проблеми. Одним із основних завдань, які на сучасному етапі стоять перед вищими педагогічними закладами – це підготовка майбутнього вчителя як самостійної особистості, яка б відповідала всім вимогам нашого сьогодення і була здатна до самовдосконалення, самоосвіти та самореалізації. Для дотримання зазначених вище вимог і підготовки високоосвіченого і конкурентноздатного вчителя необхідно урізноманітнювати форми і методи навчання у вищих закладах освіти. Використання індивідуальної форми навчання привчає студентів до самоосвіти та постійного самовдосконалення; сприяє формуванню у студентів умінь самостійно опрацьовувати навчальний матеріал, поглиблювати і розширювати набуті раніше знання, створює умови для становлення студентів як індивідуальності (відповідно до своїх вроджених і набутих здібностей і задатків).

Аналіз досліджень і публікацій. Питання використання індивідуальної форми навчання у вищій школі знайшли широке відображення в дослідженнях педагогів, психологів та методистів. Їх роботи стосуються як загальних положень, так і окремих аспектів: індивідуалізації навчання (А. О. Богопольський, В. М. Володько, М. М. Солдатенков, В. Гашимова, Н. С. Завізна, Л. Є. Смалько, Т. А. Некрасова, В. В. Одинцов, Г. М. Коберник, М. А. Мартинович, М. І. Махмутов, Т. Д. Мішківська, Н. Д. Соловйова, А. Л. Стеблецький, І. Е. Унт); індивідуальної та індивідуально-творчої роботи (Л. В. Кондратова, В. К. Буряк, В. Г. Моторіна); реалізації індивідуального підходу (С. М. Овчаров, М. М. Сосяк, І. А. Шайдур, А. О. Кірсанов); технології індивідуального навчання (Ю. Макаров, Л. А. Липова); формування індивідуального стилю діяльності в процесі навчання (В. С. Мерлін, Є. О. Климов).

Метою даної статті є розкриття та обґрунтування умов організації індивідуального навчання у вищій школі.

Виклад основного матеріалу. Навчання в університеті відбувається у певній організаційній формі. Добираючи форму організації навчальної

діяльності з певного предмету, викладач обов'язково враховує зміст навчального матеріалу, вік студентів, їх індивідуальні можливості. Серед усього різноманіття форм організації навчального процесу особливої уваги заслуговує індивідуальна форма. Суть індивідуальної форми навчання полягає в тому, що студент спілкується з викладачем «сам на сам». Основною цінністю такого навчання є те, що воно уможливорює вибір індивідуального темпу навчання, повністю індивідуалізує мету, зміст, засоби і методи навчання, забезпечує можливість організації систематичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю студента та здійснення оперативної корекції.

З індивідуальною формою навчання найбільше пов'язане індивідуальне навчання. Тлумачення цього поняття в психолого-педагогічній літературі є неоднозначним. Підсумовуючи наше термінологічне дослідження у роботах [2] і [3] ми дійшли висновків:

- індивідуальне навчання складається із трьох компонентів (викладач, студент і засоби навчання) і відбувається у вигляді їх взаємодії;
- співпраця викладача і студента в умовах індивідуального навчання є подібною у загальному і індивідуальною у кожному конкретному випадку (відносно взаємодії викладача зі студентом, студента із засобами навчання, студента з викладачем через засоби навчання);
- індивідуальне навчання здійснюється з урахуванням індивідуальних особливостей студента і спрямоване на забезпечення студентів глибокими знаннями і професійними вміннями, на розвиток і задоволення їх особистісних потреб;
- усвідомлення студентами у процесі індивідуального навчання власних переваг і недоліків своїх можливостей та здібностей, сприяє формуванню та розвитку у них самосвідомості, відповідальності та самоконтролю.

Термін «**індивідуальне навчання**» ми розуміємо як таку організацію навчального процесу, за якої в конкретний момент часу викладач має можливість співпрацювати тільки з одним студентом (явно чи через засоби навчання), а для студентів створені необхідні та достатні умови для

самостійного навчання (завдяки відповідним засобам навчання і можливості отримати індивідуальну консультацію).

Будь-яке навчання відбувається в певних умовах і за постійно діючих обставин, які впливають на його ефективність. До умов, які позитивно впливають на процес навчання відносять: активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів, використання нових інформаційних технологій, врахування вікових особливостей студентів, професійну спрямованість навчання тощо. Всі ці умови є актуальними, але є низка умов, які відіграють велике значення для організації саме індивідуального навчання. До них відносимо такі.

1. Мікроклімат трикомпонентної системи (студент, викладач, засоби навчання).

2. Професіоналізм викладача.

3. Індивідуальний стиль діяльності студента.

4. Створення і реалізація індивідуальної траєкторії навчання.

Мікроклімат системи (студент, викладач, засоби навчання). Оскільки в основі індивідуального навчання лежить співпраця викладача і студента, то важливе значення в процесі організації такого навчання слід відвести особливостям їх спілкування. У роботі М.І. Дьяченко [4] визначаються основні характеристики правильних стосунків між студентом і викладачем:

- поєднання і взаємодія факторів співпраці і управління;
- формування духу корпоративності, колегіальності, професійної спільності викладача зі студентом;
- орієнтація системи педагогічного спілкування на дорослу людину з розвинутою самосвідомістю, уникання авторитарних дій;
- використання інтересу студентів до майбутньої спеціальності.

Інтерес до навчання, до процесу та результату своєї праці, є психологічним механізмом, який лежить в основі активності особистості в будь – якому виді діяльності, в тому числі і пізнавальної. Це механізм, який є джерелом енергії, що живить саме пізнавальну активність студентів, оскільки ніяка діяльність не може довго тривати на основі примусу чи навіть самопримусу [7]. Інтерес

сприяє направленню всіх психічних процесів у певному руслі і одночасно стимулює діяльність і успішність під час навчання.

Стійкі інтереси студентів з часом стають спонукальною силою і мотивацією навчального процесу, а тому їх слід спеціально формувати і розвивати.

В умовах індивідуального навчання велике значення має психолого-педагогічна культура спілкування [6, с. 197]. Сформулюємо окремі її положення як вимоги до викладача в контексті нашого дослідження.

1. Знати психологію студентського віку та особливості конкретних студентів.

2. Об'єктивно оцінювати поведінкові реакції, комунікативну активність окремих студентів, адекватно емоційно відгукуватися на них.

3. Обирати такий спосіб своєї поведінки, який найкраще б відповідав особливостям і психічному стану студентів.

4. Володіти прийомами стимулювання інтелектуальної ініціативи і пізнавальної активності студентів, організації діалогічної взаємодії.

5. Своєчасно коригувати свій комунікативний задум відповідно до реальних умов педагогічної взаємодії.

6. Аналізувати процес спілкування, встановлювати співвідношення мети, засобів і результатів комунікативної взаємодії.

Щоб міжособистісне педагогічне спілкування було повноцінним і психологічно виправданим, воно має будуватися за прикладом суб'єкт-суб'єктної взаємодії. З цього випливає, що в процесі індивідуального навчання слід дотримуватися таких правил: сприймати співрозмовника як індивідуальність зі своїми потребами та інтересами; виявляти зацікавленість у партнері, співпереживати його успіхам і невдачам; визнавати право співрозмовника на незгоду, на власну думку, на вибір поведінки та відповідальність за свій вибір [6].

Атмосфера доброзичливості, невимушеності, гуманності і співдружності стає стимулом високої активності студентів у навчанні.

Індивідуальне навчання, дає можливість підтримувати активність студентів за рахунок цілеспрямованого вивчення запропонованого матеріалу, а також

використання завдань, що вимагають творчого підходу до їх виконання. Правильна та вміла організація навчального процесу з боку викладача створює умови для максимального виявлення інтелектуальних і творчих здібностей студентів.

Професіоналізм викладача. Проблема професіоналізму в педагогічній діяльності досліджувалася багатьма відомими педагогами, психологами і методистами. Для розкриття даної теми нашої статті потрібно враховувати всі компоненти моделі професіонала [1, с. 54], але особливого значення набувають:

1) властивості людини як цілого (ставлення до зовнішнього світу, спрямування, особливості прояву креативності, емоційність, інтелектуальні й операційні риси індивідуальності, професійні очікування, уявлення про своє місце в професійній спільноті);

2) інформованість, знання, досвід і культура професіонала (специфічні риси, орієнтація в галузі науки і теоретичні знання, професійні знання з предметної галузі).

На нашу думку, завдяки першому компоненту викладач-професіонал може забезпечити реалізацію індивідуального підходу стосовно організації навчання:

- конкретизувати загальні цілі навчання, відповідно до вікових та індивідуальних відмінностей студентів;
- враховувати знання про особистісні властивості студентів під час вибору стилю педагогічного спілкування;
- організовувати індивідуальне навчання на основі системності і раціональної послідовності та єдності вимог до його результатів;
- раціонально поєднувати індивідуальне навчання з іншими формами навчання.

Другий компонент моделі професіонала забезпечує найскладнішу ланку в індивідуальному навчанні конкретної дисципліни:

- наявність високого рівня інтелекту та ерудиції викладача;
- поєднання ґрунтовних і широких знань з конкретної дисципліни;
- обізнаність з літературними джерелами;
- вільне володіння сучасними інформаційними технологіями.

Відсутність однієї з визначених ознак може суттєво вплинути на стан індивідуального навчання та його результат.

Індивідуальний стиль діяльності студента. Основні характеристики життєдіяльності, поведінки, навчання тощо для даної особи є індивідуальними і неповторними. Вони виражаються поняттям, яке отримало назву «індивідуальний стиль діяльності». В роботі Ж.В. Ковалів [5], аналізується кілька підходів до тлумачення цього терміну:

- система особистості, обумовлена особливостями її нервової системи та особистісними характеристиками;
- система типологічно зумовлених засобів і прийомів діяльності;
- усталена система способів і прийомів, що залежить від особистісних якостей і умов діяльності.

В умовах особистісно орієнтованого навчання найбільш прийнятним, на нашу думку, є третій підхід, який об'єднує у собі два перші. Під індивідуальним стилем навчання конкретного предмета будемо розуміти характерну для даного студента систему умінь, навичок, методів, способів і прийомів, сформованих для опанування конкретного предмету, які в тій чи іншій мірі забезпечують вивчення цієї дисципліни в університеті.

Комплекс індивідуальних відмінностей студентів не завжди у повній мірі задовольняє вимоги до навчання того чи іншого предмету.

Розвиток індивідуальності здійснюється поступово і послідовно, він не є прямолінійним, може допускати відхилення і зупинки; існує нерозривний зв'язок між духовними і фізичними особливостями, а також між окремими сферами: психічного – емоційною, вольовою, розумовою; різні аспекти психічного розвиваються неоднаково за темпами та енергією, завдяки різним причинам. Успішність навчально-пізнавальної діяльності студента в значній мірі залежить від його адаптації до умов навчання в університеті, яка у різних студентів проходить по-різному, в залежності від їх індивідуально-психологічних особливостей та рівня підготовленості до програми вищої школи.

Адаптація – це процес і результат взаємодії студента з навколишнім середовищем, зокрема, і освітнім, в результаті якого відбувається оптимальне пристосування студента до життєдіяльності та навчання.

Вступ до вищого навчального закладу освіти для кожного студента першокурсника є подією визначною, що викликає задоволення і, зазвичай, сподівання на успішне подальше навчання. Кожен першокурсник будує плани на безхмарне студентське життя, де його очікують лише успішне навчання, вірні друзі, підтримка і розуміння викладачів, тепла й дружня вузівська родина. Та, на жаль, через невеликий проміжок часу, переважна частина першокурсників відчуває дискомфорт, внутрішню напруженість, що пов'язані з навчально-пізнавальною діяльністю.

Значні проблеми виникають у студентів, якщо їхній індивідуальний стиль діяльності не передбачає готовності до навчання у вищій школі. В процесі адаптації студентів має формуватися й індивідуальний стиль навчання, зокрема і стосовно самостійної діяльності та спілкування з викладачами: здатність навчатися самостійно й під керівництвом викладача; уміння здійснювати самоконтроль і самооцінку; правильний розподіл свого часу і поважне ставлення до витрат часу інших; уміння співпрацювати з старшими тощо.

Студенти з різними індивідуальними стилями можуть виконувати навчальні завдання різними способами, але отримати однаково високі результати. Практика показала, що не існує універсального зразка для індивідуального стилю діяльності (навчання). Нав'язування одному з студентів досвіду роботи іншого може в деяких випадках не тільки не покращити результат, а навпаки – погіршити його, що, в свою чергу, суттєво вплине на мотивацію навчання і бажання виконувати даний вид роботи. Найважливіше завдання педагога полягає в тому, щоб допомогти студенту віднайти свій власний стиль діяльності, який найкраще відповідає його індивідуальним здібностям і можливостям. З цією метою в курсі вивчення навчальних дисциплін пропонуються різні види робіт, які спрямовані на формування у студентів відповідних знань і умінь. Різноманітними є і форми контролю.

Система контролю побудована також таким чином, щоб дати можливість кожному студенту якнайкраще показати свої досягнення в опануванні навчальним матеріалом.

Створення і реалізація індивідуальної траєкторії навчання. З метою ефективної організації навчальної діяльності студентів та із врахуванням їх особистих можливостей щодо виконання індивідуального плану, доцільним є створення для них індивідуальної траєкторії вивчення конкретного предмету. Даною траєкторією передбачено види та терміни здійснення контролю щодо вивчення даної дисципліни студентом. Враховано також можливість зміни студентом запланованої траєкторії в залежності від його здібностей, індивідуальних можливостей щодо виконання навчального навантаження. В рамках індивідуально-орієнтованого підходу можливі і інші варіанти зміни студентами траєкторії вивчення навчальної дисципліни. Зміна індивідуальної траєкторії надає студентам також можливість дострокового отримання заліку. Це, в свою чергу, забезпечує підвищення зацікавленості студентів у самовизначенні, в справедливості оцінки його добросовісного і старанного ставлення до навчання, не допускає зрівнялівки.

Студенти, що працюють за індивідуальним планом, традиційно відповідально ставляться до виконання завдань, що стосуються їхньої фахової діяльності.

Висновки. Сучасний розвиток освіти і науки в Україні ставить перед вищими навчальними педагогічними закладами низку важливих завдань. Особливого значення серед них набуває підготовка майбутнього вчителя-професіонала, який відповідатиме всім сучасним вимогам і стане конкурентоспроможним на ринку праці. Досягти такої підготовки можливо лише за умови врахування індивідуальних особливостей студентів, задоволення їх навчальних і особистісних потреб, розвитку і вдосконалення їх здібностей та задатків кожного.

Відповідно до змісту навчального матеріалу, віку студентів, їх індивідуальних можливостей, викладач добирає форму організації навчання. В умовах реалізації положень Болонської декларації, особливої уваги заслуговує

індивідуальна форма, актуальність якої постійно зростає завдяки можливості: вибору індивідуального темпу навчання; індивідуалізації мети, змісту і засобів навчання; організації систематичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю студента і здійснення оперативної корекції.

Резюме. Будь-яке навчання відбувається в певних умовах і за постійно діючих обставин, які впливають на його ефективність. Позитивно впливають на процес навчання: активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів, використання нових інформаційних технологій, врахування вікових особливостей студентів, професійна спрямованість навчання тощо. Всі ці умови є актуальними і для індивідуального навчання, але є низка умов, які відіграють велике значення для організації саме індивідуального навчання: мікроклімат системи студент – викладач – засоби навчання; професіоналізм викладача; індивідуальний стиль діяльності студента; створення і реалізація індивідуальної траєкторії навчання.

Ключові слова: індивідуальне навчання, професіоналізм викладача, індивідуальний стиль, індивідуальна траєкторія.

Резюме. Каждое обучение происходит в конкретных условиях и при постоянно действующих обстоятельствах, которые влияют на его эффективность. Положительно влияют на процесс обучения активизация учебно-познавательной деятельности студентов, использование новых информационных технологий, учет возрастных особенностей студентов, профессиональная направленность обучения. Все эти условия есть актуальными для индивидуального обучения, но есть некоторые условия, которые отыгрывают большое значение для организации именно индивидуального обучения: микроклимат системы студент – преподаватель – средства обучения; профессионализм преподавателя; индивидуальный стиль деятельности студента; создание и реализация индивидуальной траектории обучения.

Ключевые слова: индивидуальное обучение, профессионализм преподавателя, индивидуальный стиль, индивидуальная траектория.

Summary. Studying happens in certain circumstances and in accordance with the circumstances affecting its performance. Positively affect the studying process:

strengthening teaching and learning of students, using new information technologies, taking into account the age of students, professional orientation training, etc.. All these conditions are relevant to individual personal studying, but there are a number of conditions, which play an important organization for the same personal studying: microclimate of student - teacher - facilities, teacher professionalism, personal style of student development and realization of personal learning paths.

Keywords: personal studying, teacher professionalism, personal style, personal trajectories.

Література

1. *Бевз В. Г.* Історія математики у фаховій підготовці майбутніх учителів / В. Г. Бевз. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. – 360 с.
2. *Годованюк Т. Л.* Деякі термінологічні тлумачення індивідуальної форми навчання через її «похідні» / Т.Л. Годованюк // Педагогіка і психологія. Вісник АПН України. – 2008. – № 4. – С. 127–131.
3. *Годованюк Т. Л.* Термінологічний аспект проблеми індивідуалізації навчання історії математики / Т. Л. Годованюк // Вісник Черкаського університету. – Черкаси, 2006. – Вип. 85. – С. 9–16.
4. *Дьяченко М. И.* и др.. Психология высшей школы /М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович, С. Л. Кандыбович. – Мн. : Харвест, 2006. – 416 с.
5. *Ковалів Ж. В.* Формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів гуманітарних дисциплін : автореф. дис. канд. пед. наук : спец. «Теорія та методика професійної освіти» 13.00.04 / Ж. В. Ковалів. – О., 2005. – 20 с.
6. *Подольак Л. Г.* Психологія вищої школи : навч. посіб. для магістрантів і аспірантів / Л. Г. Подольак, В. І. Юрченко. – К. : ТОВ «Філ-студія», 2006. – 320 с.
7. *Сметанский М.* Методологічні засади активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів / М. Сметанский // Шлях освіти, 2000. – №. 4. – С. 9–13.